

הדרך של השכן

עשרות הכותבים המשתתפים בקובץ חדש של פרוזה פלסטינית שתורגמה לעברית מייצגים זהויות רבות – בישראל, בשטחים ובתפוצות. צלה של הטרגדיה הפלסטינית מרחף מעל רבים מהטקסטים, אבל הם גם מספרים על מגוון נושאים אחרים ומצטברים לתמונה עשירה ותוססת

גלעד מלצר

בקיץ 2019 הציגה קבוצת אמניות פלסטיניות ישראליות צעירות בגלריה בנימין בתל אביב את התערוכה "אל אעארף", מושג הלוקח מהסורה השביעית בקוראן ומקביל לכור המצרף, הפורגטוריום הנוצרי, אותו מרחב הביניים שבין הגיהנום לגן העדן. כל האמניות הן ילידות הדור שאחרי 1967; הן ערביות, הן ישראליות והן פלסטיניות, והן פועלות בתוך הלימינאלי של שבין הזהויות הללו – לפעמים בנפרד, לעתים במקביל, לרוב במעורבב. הן שייכות לדור שבעבורו הנכבה ותוצאותיה הן שילוב בין עובדה היסטורית שאת השלכותיה המרובות והסבוכות הן חיות באופן יום-יומי ובין משלב של נרטיבים, זיכרונות מתפוגגים של דור הסבים והסבתות, אירוע שאותותיו ניכרים בנוף הפיזי והמנטלי של החברה שלתוכה גדלו. כולן גם נולדו אחרי הנכסה, התבר-סה הערבית ביוני 1967, שאת מחירה הכבד הפלסטינים שוב שילמו יותר מאשר כולם.

הקובץ החדש "בלשון כרותה: פרוזה פלסטינית בעברית" מציג מראש מנעד רחב יותר לשאלת הזהות, מכיוון ש-57 הכותבים של 73 הסיפורים המכונסים בו אינם רק פלסטינים אורחי ישראל; יש ביניהם גם פלסטינים תושבי הרשות הפלסטינית, תושבי עזה וכמה שחיים בגלויות הפלסטיניות השונות, ברחבי המרחב התיכון ומערב לו. יש ביניהם דרוזים, בדואים, מוסלמים ונוצרים. כך שמראש, אם נישאר לעוד רגע קט עם האנגלוגיה של התערוכה הקבוצתית, הרי שלמעט השפה (וגם זאת עם הסתייגויות הנובעות מעגות וביטויים מקומיים ודוריים), קו הזינוק של הנבחרת שבי ספר הרבה יותר מגוון מבחינת הזהות, ומכאן, כפי שניראה, גם מבחינת טווח הנושאים, הסוגיות והעמדות. תקציירי הביוגרפיות של הסופרים המופיעים בסוף הקובץ משמשים מעין מפה של הפוזורה הפלסטינית בתחילת המאה ה-21. בין הכותבים – ומדובר בכאלה שנענו לבקשה לפרסם טקסט פרי עטם בעברית, כפי שמציין פרופ' יהודה שנהב-שהרבני באחרית הדבר – ישנם בין היתר כותבים מהמפרץ הפרסי, לבנון, ירדן ואירופה. כרבע מהכותבים – נשים.

ההיכרות של מרבית הציבור היהודי-ישראלי (וככל הנראה, היהודי בכלל) עם התרבות הפלסטינית מעוותת וממוקדת בעיקרה בפריזמה האלימה של הסכסוך המתמשך; הפלסטינים נתפשים במקרה הטוב כ"מגור" שצריך לסבול אותו, בחשדנות, ובמקרה הרע – כאויבים נצחיים. באחרית הדבר התמצייתת והמצוינת, שנהב-שהרבני – שייסד במכון ון ליר את מכתוב, חוג המתרגמים מערבית לעברית, ואת סדרת הספרים בשם זה שבמסגרתה יצא הספר – פורש היסטוריה, סוציולוגיה ופוליטיקה של תרבות גומים לעברית של ספרות ושירה ערבית בכלל ופלסטינית בפרט.

המשך בעמוד 12

שפירו גם פקח את עיני להבחין באותם רגעים מצערים שבהם איבד הימין נקודות בוויכוח עם השמאל בשל חוסר-חדות וחוסר מיקוד. וכן הסתבר לי באמצעותו מדוע עיתון בעל אג'נדה ימנית כמו "ישראל היום" אינו באמת מצליח להביס את תקשורת השמאל. והסיבה לכך, אם להסתמך על שיטת שפירו, היא שכותבי הדעות בו מגיבים על הבריגות של השמאל וכמעט אף פעם אינם הולכים מים ראשונים, כפי שדורש שפירו בכלל מס' 2 שלו, הנקרא "הכה ראשון".

ואמנם המכשול מספר אחת שמונע מן הימין לנצח הוא ההקרבה של האתיקה על מזבח האסתטיקה, ובמילים אחרות: הימין מתאמץ לא להיראות בריוני ומניח לשמאל – שהצליח לייצר לו דימוי לא בריוני אבל הסיר מזמן את הכפפות – להתנהג כאחרון המאפיונרים של השכונה. זו הסיבה שהשמאל מוחא כפיים לאותם דיסידנטים אנינים מן הימין, כדן מרידור או בני בגין, שנפלו בפח שהשמאל טמן להם, כשהביעו לפני הבחירות האחרונות את הסתייגותם מדרכו של הליכוד בהובלת נתניהו. אין דבר מסוכן יותר במלחמה מאשר לאמץ את נקודת המבט השליילית של האויב עליך. הציגונות גלחמה ועודנה נלחמת בנטייה של יהודים להאשים את עצמם באנטישמיות. פמיניסטיות נלחמות בניטייה של נשים להאשים את עצמן בכך שמטרידים אותן ואונסים אותן. כך צריכים לנהוג ימנים.

הכשל של ליברמן

מי עוד בימין, מלבד יאיר נתניהו, נוקט את שיתות ההתנצחות שממליץ עליהן שפירו בספרו? כן, אביגדור ליברמן. בייחוד בראיון השעורריתי שהעניק לא מכבר לבן כספית, שבו כינה בין השאר את שרת התרבות מירי רגב "בהמה". באותו ראיון לכאורה בנו לפנינו ליברמן וכספית מעשה מחשבת של טיעונים נגד הבגידה של צמרת הליכוד בימניות האמיתית. והרי ליברמן ציית בכך לכללי הברזל של שפירו, כגון "הכה ראשון" ו"אתר סתירות בטיעוני היריב" ובייחוד לכלל מס' 8: "אתה לא חייב להגן על אנשים בצד שלך", או: "אל תלכו אחרי אנשים. לכו אחרי עקרונות" (עמ' 63). וכי אין זה בדיוק מה שעשה ליברמן באותו ראיון מדובר? הוא הציג את עצמו כאיש של עקרונות ימניים שאינו הולך שבי אחרי אנשים שלדעתו סטו מדרכי האמיתית של הימין.

היכן הכשל בעמדה של ליברמן? בן שפירו היה מן הסתם מאתר אותו בקלות. ובכך, הכשל הוא הבמה: בן כספית, מאויבו הגדולים של נתניהו בתקשורת, נתן לליברמן את המיקרופון מתוך שהוא סמוך ובטוח מראש שהתוצאה תניח מאוד את דעתו. וליברמן אכן סיפק את הסחורה המבוקשת. כלומר: הבסיס התרבותי של ו'אנר ה-debate נונח לאנחות. אין שום פולמוס, שום ויכוח, נשכחה גם הסיבה הרעיונית שלשמה התכנסנו, שהיתה במקורה המאבק בין שמאל לימין. נשארה רק הבריגות הצרופה, הנבוית הנמוכה ביותר בצורת רצח אופי.

לא בכדי, כשקראתי את הגימה האופטימית שבה מסיים עורך הספר, רותם סלע, את הקדמתו, "כולי תקווה כי ספר זה יסייע לכם לקחת חלק קונסטרוקטיבי בטיפוח שיח חדש ונכון יותר", עלה על פני חיוך מר. למזולי אני מקפיד תמיד לקרוא את ההקדמות לספרים אחרי הקריאה בספר עצמו ולא בסדר המצופה ממני. ואולי זה הלקח המר-כוי שיש לשאוב מהספרון המהנה הזה, בין אם אתה ימני או שמאלני: לא לעשות דברים לפי הסדר המצופה ממך.

שפירו. והנה עשית כדברו, אבל ברגע שעלית לשידור מתברר פתאום ששיטו כך: הנושא שהתכוננת אליו השתנה, ובמקום מי שהבטיחו לך שיהיה בן השיח שלך יושב מישו אחר שמתכוון לעשות לך רצח אופי. לכאורה צריך במקרה כזה לנתק את עצמך מהמיקרופון וללכת. אבל אתה נשאר שם מפני שאתה אומר בלבך שהאקט הזה של יציאה הפגנתית מהאולפן עשוי להיראות כהודאה בכישלון. לעומת זאת, בן שפירו ניסח לי באופן תמציתי ומדויק כמה תחושות בסיסיות המלוות אותי מאז נפרדתי לשלום מהשמאל. בראש וראשונה ש"כל כך נוח להיות בשמאל" וליהנות מ"אותה תחושה נטולת בסיס של עליונות מוסרית". והוא הולך ומדייק זאת גם אם אין הוא מדבר כלל על השמאל הישראלי: תחושת העליונות המוסרית של השמאל אינה מבוססת כלל על הישגים, אלא על כך שהם מצביעים על הימנים כעל נחותים מהם מבחינה מוסרית ועל האמונה שלהם שימני הוא מטבועו אדם רע, גועז, סקסיסט, והם לא. עצם זה הופך אותם לטובים.

סוגה: מדריך פוליטי

קהל יעד: תומכי ימין נבוכים שזקוקים לחיזוק מדף: ליד "מדוע אתה מצביע ימין ומקבל שמאל?" של ארז תדמור ו12' כללים לחיים" של ג'ורדן פיטרסון

לסיכום: כלים פרקטיים לאנשי ימין, שיאפשרו התמודדות עם בריונות ושחצנות עצמית של בני שיחם מהשמאל

צילום: תומר אפלבוים

הדרך של השכן

המשך מעמוד 11

מגובה בנתונים סטטיסטיים ובטבלאות, הוא מציינ "ש"שכל תרגום של ספרות מערבית לעברית נולד על רקע שלוש עובדות מטריויות". הראשונה היא שפחות מ-0.5% (!) מהיהודים מתחת לגיל 70 מסוגלים לקרוא ספרות ערבית במקור. זה נתון מדהים לנוכח העורבדה שבשני העשורים הראשונים אחרי קום המדינה, ערבית היתה שפת האם של קרוב למחצית היהודים בישראל. כיום זו, כמוכון, "שפת האיוב" שכאשר מלימדים אותה, המטרה היא ביטחונית-מודיעינית מורבקהת ולא תרבותית-תקשורתית.

שנית, מציינ שנהב-שהרבני, תרגומים מערבית הם "רק פחות מ-1% מכלל הספרות המתורגמת לעברית", וכרבע מתוכם הם תרגומים מהספרות הפלסטינית. התרגומים מאנגלית, לשם השוואה, הם 65% מכל התרגומים. כשכל כך מעט מתורגם, ספרות ערבית, ובאופן ספציפי ספרות פלסטינית, נעלמת משיח התרבות — מאוכזרים במדיה, במערכות החינוך וההשכלה הגבוהה, מפרסום, הכרה והיכרות. שלישיית, "רוב פעולות התרגום מערבית לעברית נעשות בתנאים של אי-סמטריה רדיקלית", טרען שנהב-שהרבני. אני כותב "טוען" כי הוא מפריז, לדעתי, בנוגע לרדיקליות של האי-סמטריה. אותה אי-סמטריה — כלומר, העובדה שהמתרגמים, העורכים והמוציאים לאור יהודים שעברית היא שפת האם שלהם — נכונה גם בתרגומים כמעט מכל שפה. הדיבר נכון גם בכיוון ההפוך, כאשר ספרות עברית מתורגמת לשפות אחרות, ולמעשה אותה אי-סמטריה לא רק שאינה רדיקלית, אלא היא המצב הטבעי של תרגום. למעט מקרים נדירים, החזקה הטבעית של המתרגם היא בשפה שאליה הטקסט מורק. לכך יש להוסיף עוד שני נתונים: דור המתרגמים היהודים-ישראלים שעברית היא שפתם מבית הולך ונעלם, ורק לפני כמה חודשים מתו שניים מגדולי המתרגמים מערבית, ששון סומך ושמעון בלס; בנוסף, הפגיעה המתמשכת במדעי הרוח ובמקצועות התרבות והאמנות הקטנה מאוד את המאגר הפוטנציאלי של דור ההמשך של המתרגמים, וכאשר כבר יש צעירים השולטים בערבית, כפי שציינתי, רבים מהם רותמים את יכולות התרגום שלהם לטובת מערכות הביטחון והמודיעין, הן באקדמיה והן בשוק הפרטי.

מה שרדיקלי ב"בלשון כרותה" הוא ההתעקשות לטפל בכל טקסט על ידי צוות של לפחות שלושה אנשים — מתרגם, עורך וקורא נוסף — של ערכים ויהודים במשותף. הפרקטיקה הזאת של עבודת צוות הדוקה בין מתרגם, עורך ויועצים — שאמנם נעשית גם על ידי לא מעט הוצאות איכותיות בארץ ובחול — היא מקצועית ורדיקלית בהתעקשותה על דיוק הן בהבנת הניואנסים של המקור והן בתרגום לשפה הקולטת, ועל כך תבוא הברכה על חוג המתרגמים של סדרת מכתוב.

אבל לא רק על כך מגיעה להם הברכה, אלא בעיקר על עצם העובדה שאני ורבים אחרים, שלצערנו איננו קוראים ערבית, מקבלים לידינו כרך עשיר, לפיכך רוב-דורי של פרוזה שמציגה מגוון תמונות מרתק של העולם היצירתי, המנטלי והרגשי של שכנינו לארץ הזאת, בין שהם כותבים מכאן ובין שממקום גלותם. לנוכח העובדה שאני נמנה עם אלה שאינם יכולים לקרוא את הסיפורים שבקובץ במקור, איני רשאי להעיד על הדיוק שבתרגומים, אבל אני יכול לומר שלמרות — או בזכות — העובדה שמדובר ב-51 מתרגמים ועורכים (גברים ונשים, יהודים וערבים), ותיקים וצעירים, חוקרים לצד משוררים וסופרים), הקריאה בו בעברית נעימה ומשכילה.

והמגוון אכן עצום — מסיפורת קצרה קלאסית ועד מכתמים אנקדוטליים לכאורה; מסיפור אפיסטולי-רי של סמיה אלקאסם לאחיו, שבו המשורר המנוח מביע הסתייגות מאוזלת היד של הפרוזה, ועד אלגוריה היסטורית-פנטסטית מאת הסופר והפובליציסט נביל עודה, שעניינה האדמירל המעוטר והמהולל אחמד שמארגן מתקפה לילית על צי האיוב אך זה מתגלה כאלומות האור המתעתעות של מגדלור.

רבים מהסיפורים נעוצים בהווה היום-יומית של הפלסטינים — בארץ, במחנות הפליטים ובגלות. צלה של הטרגדיה הפלסטינית מרחף אמנם מעל רבים מהטקסטים, אבל הם גם מספרים על עבודה קשה,

דרווי-פלסטיני-ישראלי; מתוך ריבוי המקפים נוצרת תמונה עשירה, תוססת ויש שיאמרו מהפכנית. הפרוזה בקובץ מציבה שאלות הנוגעות למגדל, מיניות, אסתטיקה, טכנולוגיה, צרכנות, תקשורת, חייופי דורות, יחסים שבין הפלסטינים בישראל לאלה שבגדה המערבית או בעזה, ארצות ערב ואירופה, כמו גם ליחסים בינם ובין היהודים הישראלים. הסיפורים נאחזים באנקדוטות היסטוריות כמו גם באתוסים, מיתוסים ושברי זיכרון.

הספר מוקדש לזכרו של הסופר והמחזאי סלמאן נאטור, שהיה ממייסדי חוג המתרגמים ומערכת מכתיב ומת-2016. סיפור פרי עטו, "הזיכרון שוחח

סוגה: פרוזה
קהל יעד: כל מי שרוצה להכיר לעומק את התרבות הפלסטינית לגווניה
מדי: ליד ספריהם של אליאס ח'ורי, מחמוד דרוויש ואמיל חביבי והקובץ "חיילים של מים" של סופרים ערבים ישראלים
ליסיכום: כך רביקולי ורבידורי של יצירות מרתקות

אייתי והסתלק", חותם את הקובץ. "נולדנו לאחר הניכבה, ומשום כך הפכנו בעל כורחנו לעדיים", הוא כותב בעמוד 353, אולי הפעם הראשונה בספר שבה מופיעה המלה האסורה — "הסיפור הוא", כמו שהוא מכנה אותה. ב-32 מיניאטורות מדויקות, נאטור מצליח לדחוס את תולדות המקום המסוכסך שלנו מכתיב נקודות מבט.

כמו צעירים רבים בני הדור האחרון, גם כאום עלי, גיבור הסיפור "המושב של רונאלדו" מאת מחמוד שקיר, מעריץ את כוכב הכדורגל הפורטוגלי. כאום, נהג מוניתי-ואן המסיעה פלסטינים למחסום, שורמר מקום קבוע לאלילו, שלטענתו עומד להיות אורחו בשכונה. אך כפי שכותב שקיר, יליד ירושלים שגורש ללבנון, "כולם יודעים איך צרות מתחילות, אולם איש אינו יודע כיצד הן מסתיימות". כאשר לילה אחד כותחות הביטחון עוצרים 14 צעירים בשכונה, השמועה עוברת ש"כאום עלי הוא מגיבו של אדם המקיים קשרים חשודים עם שלטונות הכיבוש", כלומר — החשד הוא שרונאלדו הוא שם קוד למפעילו, שלא היה הפחד נברא, של כאום. מכאן העניינים מידרדרים במהירות לעלילות שלא היו מביישות את סיפורי הכפר של אני טון צ'יכוב או כתריאליבקה של שלום עליכם.

כן, דרך מצינת להכיר את תושבי השטעטל השכני לא רק לימי שוק וניגובי חומס היא קריאת המכתב שרלפנינו. הספר מהדהד את דבריו של מוחמד עלי טאהא, שנעקר מכפר הולדתו הגלילי מיעאר שנה-1948 וחי מאז בכאבול הסמוך, ומוכיר בסיפורו "הבית האחר" כי "אדם צריך שישמע כדי להיות אדם, וכאשר העולם חירש לקיומו, הוא צונח אל השכחה".

גלעד מלצר

מחנה הפליטים שועפאט, 2014. הסיפורים נאחזים באנקדוטות היסטוריות, אתוסים, מיתוסים ושברי זיכרון

צילום: אוליביה פיטוסי

אהבות, חלומות, פחדים, מעמד האשה בחברה הברדואית ועוד. מוחמד נפאע, שהיה חבר כנסת מטעם סיעת חד"ש ומוכיר המפלגה, מספר על מפגש טעון, טרגיקומי, בין דודו עלי ובין נציג הממשל הצבאי (כמה מבני הדור הצעיר בקרב היהודים בישראל יודעים שעבריי המדינה חיו תחת ממשל צבאי מאז הקמתה ועד 1966?) המספר שהיה או ילד בן 12, ודור-דור צו לבקר בכפר אלסמועי, או למעשה בחורבות הכפר ששכן על מורדות הר מירון והמשפחה גורשה ממנו, אלא שהפקיד מתקן אותו ואומר שמדובר בכמושב כפר שמאי. כשהדוד הוקן מסביר שהכפר שוכן ליד פראדה, הפקיד מתעקש על קיבוץ פרוה, שלטענת הדוד נמצא מעל כפר ענאן, כלומר, בעברית, מעל כפר חנניה, וכן הלאה. יש כאן תרגום על תרגום, וזכרון שנהפך לעובדה ביוורוקרטית, טרגדיה שמתומצתת ברגע אינטימי.

החברה הפלסטינית אינה מקשה אחת ואינה סטטית. מהפכה שקטה אך חשובה עוברת עליה בכל תפוצותיה. כדרכן של מהפכות שקטות גם זו תהליכית, אטית ובחלקה עוברת מתחת לרדאר. כמעט ללא הצהרות היא מחלחלת לתוך הקהילה עצמה ולחברה שמסביבה במעגלים הולכים וגדלים, והסיפורים שבקובץ מהדהדים אותה ואת העיסוק שלה לא רק בסוגיות לאומיות אלא גם בנושאים כגון זכויות נשים, מבנה המשפחה, החמולה והקהילה, השפה והתרבות (וגם רבים, שפות ותרבויות), מסורות מול שינויים ומודרניזם, מורכבות היחסים עם הרוב היהודי ביישראל ועם המדינה והקשרים הסבוכים עם הפזורה הפלסטינית ועם העולם הערבי. מתוך מיקומה במרחבים לימינאליים, כמו פלסטיני-לבנוני, נוצרי-פלסטיני,